YEMEN FATİHİ GAZİ SİNAN PAŞA'NIN KAHİRE VE ŞAM VAKFİYELERİ

BAYRAM, Sadi
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad dönemlerinde hizmet eden Sinan Paşaların sayısı fazladır. Bunlardan üçü ise çok meşurdur. Mimar Koca Sinan, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa, Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa.

Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa, Sultan III. Mehmed'e de hizmet ederek diğer Sinanlardan ayrılmaktadır. 5 defa Sadarazamlığa getirilmiştir.

Konumuz olan Yemen Fatihi Gazi Koca Sinan Paşa adıyla anılan vâkıf; 1520-1596 yılları arasında yaşamış, Arnavutluk'ta Luma Eyaleti'nde "Ali" adlı bir köylünün çocuğu olan Sinan Paşa'nın dedesinin adı ise K.16 numaralı vakfiyeden öğrendiğimize göre Abdurrahim'dir. Ağabeyisinin adı ise Ayas Paşa'dır, Vazir-i Azamlık yapmıştır. 1539'da vefat etmiştir.

Sinan Paşa; küçük yaşta saraya alınarak yetiştirilmiş ve Kanunî Sultan Süleyman'ın Çaşnigirbaşılığı'na kadar yükselmiş; Şam, Mısır Valiliği'nde bulunmuş, daha sonra da Malatya, Kastamonu, Nablus, Sancak Beyliği'nde; Erzurum, Halep, Mısır (1567) Beylerbeyliği'nde bulunmuş, bu sırada Yemendeki bir isyanı bastırmak üzere Yemene sefer yaparak 1569'da Aden ve Sana'yı zapdederek "Yemen Fatihi" unvanını almış, Vezirliğe yükselmiş, Tunus-Halkü'l Vadi Kalesini ele geçirmiş, beş defa Sadr-ı Azamlığa getirilmiş, 69 esere imza atmış, Eflâk Sefer hazırlıklarını yaparken 4.4.1596 tarihinde vefat etmiş, Divanyolu, Parmakkapı'daki Türbesi'ne gömülmüştür.

Vezir-i A'zamlığa getiriliş tarihleri şöyledir:

1. 25.08.1580-06.12.1582,
2. 02.04.1589-01.08.1591,
3. 28.01.1593-16.02.1595,
4. 07.07.1595-19.10.1595,
5. 01.11.1595-03.04.1596.

Yaptığı vakıfların tarihleri ise şöyledir:

1. K.16:1.Evahir-i Şevval 989 H./19 Kasım 1581 M.
2. 20 Rebiu'levvel 996 H./10 Şubat 1588 M.
3. Evâil-i Rebiu'lâhir 999 H./17 Ocak 1591 M.
4. K.61: 7 Recep 994 H./15.Haziran 1587 M.**5.** K.70: Tarihiz, Tescil Tarihi 4 Rebiu'levvel 1005 H./17.10.1586 Vefatından sonra tescil edilmiş.
6. K.72: Tarihsiz, Osmanlıca.
7. K.73: 1004 H. Arapça.

8. K.75: Evâil-i Rebiu'l sâni 996 H./19 Ocak 1588.
9. K.77: Evâhir-i Rebiu'lâhir 998 H./27 Ocak 1590.
10. K.80: Evâil-i Cemaziyelâhir 998 H/27 Mart 1590.
11. K.81: 1.Evâil-i Cemaziyelahir 1004 H/20 Ocak 1596.

1. Cemaziyelâhir 1004 H./? 20 Ocak 1596?
2. Evail-i Cemaziyelahir 1004 H./20 Ocak 1596,
3. Evail-i Cemaziyelevvel 1004 H./22 Aralık 1595,
4. Tarihsiz, 1004 H. olması gerekir.
5. Evâil-i Recep 1004 H./20 Şubat 1596 M.

K.80 numaralı vakfiyenin tetkikinden; oğlunun adının Mehmed Paşa olduğu, Emine Han, Hatice Han, Hüma Han adlı kızlarının bulunduğu ve oğlundan Ayşe Han adlı torunu bulunduğu anlaşılmaktadır. Damadının adı da yine Mehmed Paşa'dır.

Vakıflar, Türk Selçuk ve Osmanlı kültür ve medeniyetinin çekirdeği olduğu gibi; Türk kültür ve sosyal hayatını da günümüze yansıtan önemli tarihî belgelerdir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu ve Balkanlardaki şehirleşme-imar faaliyetleri hep vakıf sayesinde oluşmuş ve sosyal devlet anlayışı Sultanlar tarafından vakıf yolu ile desteklenmiş, fakir ve kimsesizler, doyurulmuş, bu şekilde sosyal barış getirilmeye gayret sarf edilmiştir. Bu bakımdan, vakfiye metinleri; hem edebî, hem de tarihî, hem sosyal ve kültürel tarih bakımından değerleri yüksektir. Ayrıca; Türk el sanatının eşsiz numuneleridir, diğer taraftan da kaybolan-bozulan tarihî, mimarî vakıf abide ve eski eserlerin yeniden keşfi, restorasyon ve rekonstrüksüyon bakımından en sıhhatli kaynaktır.

Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa'nın Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde 989 H., 994 H., 996 H.,998 H., 999 H. ve 1004 H. tarihli Arapça, Osmanlıca, el yazması, orijinal, ciltli, tezhipli vakfiyeleri bulunmaktadır. K.16, K.61, K.70, K.72, K.73, K.75, K.77, K.80, K.81 numara ile kayıtlıdır. Suretleri, 570, 598, 629, tercümeleri 1766, 2138, 2220 numaralı defterlerde de bulunmaktadır. Vakfiyelerde Sultan III. Murad'ın 3, Sultan III. Mehmed'in 8 tezyinatlı tuğrası bulunmaktadır.

Vakfiyelerin tetkikinden; Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa'nın:

a. Cami-Mescidleri: 13

1. Kahire-Bulak,
2. Üsküp-Kaçanik,
3. İstanbul-Ok Meydanı Kulaksız Mahallesi,
4. Üsküdar-Salacak,
5. Şam,
6. Akka,
7. Bursa-Yenişehir,
8. Malkara,

9. Mihalıcık,
10. Mihalıcık Balıklıpazarı Kazası,
11. Selânik,
12. Hasköy-Uzuncaova,
13. Malatya-Kumhi,

b. İmârethâneleri: 7

1. Şam,
2. Şam-Samas,
3. Bursa-Yenişehir,
4. Erzurum,
5. Malkara,
6. Hasköy-Uzuncaova.
7. Akka,

c. Medreseleri: 5

1. İstanbul-Ayasofya, (15 hücreli),Darü'l-Kurralı.
2. İstanbul-Tevekkülçeşmesi (Ayasofya'yı kastetmiş olabilir ?)
3. Bursa-Yenişehir,
4. Mihalıcık,
5. Malkara.

d. Mektep-Darü'l-Kurra- Kütüphane-Sebil: 7

1. Kahire-Bulak, (Mektep-Kütüphane-Sebil),
2. Üsküdar-Salacak, (Mektep-Darü'l kurra),
3. Üsküp-Kaçanik, (Mektep),
4. İstanbul-Büyükdere, (Mektep)
5. Şam, (Mektep),
6. Anadolu Hisarı (Çeşme),
7. Kahire-Sadaka et-Terabişi Medresesi onarımı ve Tekkeye çevrilişi.

e. Hamamları: 13

1. İstanbul-Kasımpaşa'da çifte Hamam
2. İstanbul-Atmeydanı,
3. Bursa-Yenişehir,
4. Bursa,
5. Şam (kendi adıyla),
6. Şam (Nisk, adıyla),
7. Hasköy-Uzuncaova, (2 hamam),
8. Larna'da Çifte hamam,
9. Priştine,
10. Akka,
11. Kahire- Bulak,
12. Beni Süveyş'de
13. El Ezher'de

f. Han-Kervansaray-Ribat: **24 adet**

1. Kahire-Bulak'ta 3 han, Süveyş'te 1 han,
2. İskenderiyye'de han,
3. Üsküp-Kaçanik'te 2 han,
4. Şam'da 3 han,
5. Akka,
6. Bursa-Yenişerhir,
7. Mihalıccık,
8. Mihalıccık-Balıklıpazarı Kazası Kervansaray,
9. Selânik'te 70 odalı iki katlı ev (han olması gerekir),
10. Erzurum-Erzincankapısı, Hüsrev Paşa'dan satınalınan han,
11. Hasköy-Uzuncaova'da 2 han,
12. Malatya-Kumhi, 2 ribat, 1 zaviye,
13. Malkara'da 2 ribat,
14. İskenderiyye'de bir çarşı, Salar Sarayı'nın onarımı, Süveş Körfezi'nin yeniden kazımı,
15. Kahire-Seyyide Zeynep Semti'nde bir saray

69 önemli büyük mimari yapıya adını veren vakfiye; bilemediğimiz birçok yapının hem tarihi hem de adı kesin olarak ortaya çıkmakta, bir kısmının satın alınmış olmasıyla da inşa tarihlerinin daha eskiye gittiği anlaşılmaktadır.

K.16 numaralı vakfiye; rulo şeklinde olup, Evahir-i Şevval 989 H./Kasım ortası 1581 tarihlidir. 39 cm eninde 7.45 m boyundadır. Aharlı, İstanbulî kağıda yazılmış olup, bez takviyelidir. Birbirine yapıştırmak suretiyle ilâve edilmiş kâğıtların boyu 80-81 cm olup, yapıştırma durumuna göre bir santim değişmektedir. Yapışma yerleri sahteciliği önlemek için noterlerin yaptığı gibi ayrıca mühürlenmiştir.

Vakfiye, Anadolu Kazaskeri İvaz bin Balî ile Rumeli Kazaskeri Mehmed bin Şeyh Mehmed tarafından tasdik edilmiştir.

Arapça yazılan vakfiyenin yazısının eni 27,5 cm olup altun yaldızla çerçevelenmiştir. Baş kısmı yırtık olup, tamir görmüştür. Okunamaz durumda, 25 cm yüksekliğinde, tezyinatlı bir tuğra bulunmakta olup, tuğranın 2/3'ü yırtığa rasladığı için okunamamaktadır. Tarihe bakılarak Sultan III. Murad'ın tuğrası olduğunu söyleyebiliriz.

Tuğra altında 27,5x22,5 cm ebatlarında klâsik tezyinata uygun, lâcivert, yaldız, açık mavi renklerinde yapılmış tığlı bir süsleme mevcuttur. Ancak, süsleme rulonun baş kısmında olduğu için, açılıp kapanmalardan büyük zarar görmüştür. Kılıfı da orjinal değildir.

Vakfiye Mısır-Kahire Bulak'ta kesme taşdan yapılan, minberi ahşap, üzeri altun yaldızla tezyin edilmiş bir cami-mescid, iki han, mektep, sebil, kütüphane ile ilgili külliye olup, vakfiyenin tetkikinden, Gazi Sinan Paşa'nın baba adının Ali,

dede adının ise Abdurrahim olduğunu öğrenmekteyiz. Bu vakfın idamesi için de; 15 ve 18 dükkânlı iki han (iş merkezi), su yolu, su kanalı, Nil Nehri kanarında su dolabı, çeşitli araziler, evler vakfediliştir.

Aynı vakfiyeye iki zeyl (ilâve) yapılmış ve vakfiye tomarı devam ettirilmiş ise de bunların arkasına bez takviyesi yapılmamıştır.

İlk zeyl 1.87 m uzunlukta olup, 20 Rebiulevvel 996 H./10 Şubat 1588 tarihlidir. Şam Kadısı Mustafa bin Mustafa tarafından tasdik edilmiştir. Mescidt, imaret, hamam, onlara gelen su kanalları, muhtelif araziler ve değirmenlerle ilgilidir.

İkinci ilâve Evâil-i Rebiulâhir 999 H./17.1.1591 tarihli olup, Rumeli Kazaskeri Hüseyin bin Mehmed tarafından tasdik edilmiştir. 2.68 m uzunluğundadır. Dolayısıyla K. 16 numarada birbirine yapışık ve aynı yere ait üç vakfiyenin uzunluğu 12 m. dir. Eni ise, ana vakfiyeye yapışık olduğundan yine 39 cm enindedir.

Kahire-Bulak'ta Hasan Paşa'dan satın aldığı Han, evler, dükkânlar, arsalar ile İskenderiye'de han, 20 dükkânın Bulak'daki külliyenin gelirlerini arttırmak amacıyla Gazi Sinan Paşa tarafından vakfedilmiştir.

Vâkıfın diğer eserlerinin tamamı kitap şeklinde ciltlidir.

Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa'nın Mısır-Kahire-Bulak Camisi kare planlı ve tek mekânlıdır (**Plan için bkz.:** s. 1006). Kuzey-doğu, Kuzey-batı ve güney-batı yönlerinde orta eksenlerde üç kapısı bulunmaktadır. Kubbeye geçişlerde tromp elemanı kullanılmıştır. Güney-doğu cephesi ortasındaki mihrap siyah-beyaz-kırmızı renkteki mermerlerden yapılmış olup Memluk tesirini andırır. Mihrap nişi sivri kemerli olup, iki yanda mermer sutunçeler bulunmaktadır.

Kuzeybatıdaki giriş üzerinde müezzin mahfeli vardır. Caminin güney-batısında şadırvan yer alır. Sebil, Sıbyan Mektebi ve büyük bir han ve bahçesinden oluşan külliyeden bugün sadece cami ayakta kalmış 1913 yılında Mısır Evkaf İdaresi tarafından büyük bir onarım görmüştür.

Bulak semti Osmanlı Döneminde Nil'deki bir limandır.

K.73 numaralı vakfiye

1004 H./1596 tarihli eser, Arapça yazılmıştır. 245x160 mm ebadında olup ciltlidir. Sahifeler, 92x173 mm ebatlarında altınla cetvellenmiş olup içinde 11 satır bulunmaktadır. Eserin tamamı 81 sahifeden ibarettir. Sondan 3 varak boştur.

Eserde iki vakfiye vardır. Zahriye sahifeleri tezhiplidir. Birinci vakfiyenin başında Sultan III. Mehmed'in tam sayfa tezhipli tuğrası bulunmaktadır.

İlk vakfiye 1-62 sahifeler arasında yer alır. K.72 numaralı Osmanlıca vakfiyenin Arapçasıdır.

Tezyinatı: Narçiçeği rengindeki zincerek ilk bakışta kendini belli eder. Lâcivert zemin üzerindeki varak yaldız madalyon şekline dönüşür, köşelerde kartuşlar

oluşur. Narçiçeği, sarı, pembe renkteki çiçekler dikkati çeker. Taç kısmında palmete benzeyen yan kartuşlar ve tacın üzerinde 7 tığ bulunmakta, tığlar arasında çin bulutu motifi yer almaktadır.

İkinci vakfiye 62. sahifeden başlar. Burada kadı tasdiki bulunur. Tuğra yoktur.

Tezyinatı: Zincirek zemin rengini alarak aktiviteliğine kaybetmiştir. Lâcivert zemin üzerindeki varak yaldız dikdörgene dönüşür, köşelerde kartuşlar oluşur. Kırmızı, yeşil, sarı, açık mavi renkteki çiçekler dikkati çeker. Taç kısmı ovalleşir, yanlardaki palmet ortadan kalkar. 7 tığ vardır. Tığlar arası boştur. Daha ziyade bu görünüm 1650 yıllarında daha çok görülür.

K. 75 numaralı vakfiye

Evail-i Rebiu'l-sani 996 H./19 Şubat 1588 M. tarihli vakfiye, Şam Kadısı Mustafa bin Mustafa bin Mehmed tarafından tasdik edilmiş olup, 153 x 232 mm. ebadında ciltli, şemseli, 95 x 146 mm. ebadında altın yaldız cetvelli olan vakfiye, 629 numaralı defterin 523 sayfa, 383 sırasında da kayıtlıdır.

Tezyinatı: Bu vakfiyenin tezyinatı yoktur.

Vakfiyenin tetkikinden; İstanbul Büyük Ayasofya Mahallesi'nde Yeni yapılan 15 odalı Medrese ve Şeyh Sinan Zaviyesine bitişik evler, At Meydanı'nda evler, hamam, divanhane, Emir Ali Mahallesi'nde evler, Üsküdar Salacak Mahallesi'nde yaptırdığı cami, mektep, evler, Üsküdar Selman Ağa Mahallesi'nde anbar ve evler, bezirhane, boyacı dükkânı, Yoğurtcular İskelesi'nde mülk; Yeniköy'de fırın, deniz tarafında kasap dükkânı, 9 dükkân, Eyup Kazası Eğri Kapı'da bağ yeri, Galata harici Kulaksız Mahallesi'nde çifte hamam, Büyükdere'de yaptırdığı mektep, Anadolu Hisarı'nda yaptırdığı çeşme, Bursa'da Buzhane, hamam, evler, dükkânlar, Kete kazası Armutlu'da inşa ettirdiği hamam, Yenişehir'de imaret, medrese, Süleyman Paşa Çiftliği, Mıhalıccık'da medrese (Yenişehir ve Malkara Medreselerinini müderrisleri Halvetî tarikatından olmaları), dükkânlar, çayırlar, Larna Kasabası'nda inşa edilen çifte hamam, Malkara'da yaptırdıkları iki katlı menzil, üçbin baş koyun,; Şam-ı Şerif ile Akka'da yaptırdığı cami, Samas'da imarete ait çeşitli mülklerle görevlilerinin tayin ve alacakları ücretlerle ilgilidir.

K.81 Numaralı Vakfiye

155 x 240 mm ebadındaki vakfiye, citli, mikleplidir.

İçinde 7 vakfiye yer almaktadır. Her birinin zahriye sahifesinden önce gelen sahifelerde Sultan III. Mehmed'in tezyinatlı tuğraları bulunmaktadır. Dili arapçadır. Evâil-i Cemaziyelahir 1004 H./20 Ocak 1596 tarihlidir.

94x155 mm'lik alan altunla cetvellenmiş olup, her sahifede 11 satır bulunmaktadır.

1. vakfiye Şam'a, 2. vakfiye Bursa-Yenişehir'e, 3. vakfiye, Selânik'e, 4. vakfiye Erzurum'a, 5. vakfiye Uzuncaova'ya, 6. vakfiye Malatya'ya, 7. vakfiye Malkara'ya aittir.

1. vakfiye Şam'a ait olup; Şam Cabiye Kapısı Bab-ı Nasr Mahallesinde vâkıfın yaptırdığı Hadra Mescidi, mescid etrafında imaret, misafirhane (üç katlı-süslü yüksek bina) dar'ül kurra, mektep, ev, 64 dükkân, iki katlı han üst katında 34 oda, altında boyahaneler, kahvehane; El-Büzüriyye Çarşısında (Tohumcular) iki katlı Dehintiyye Kıysariyye (Yağcıllar) hanı, 39 mahzen (iki katlı), tavla,; Bab-ı Cabiyye'de ev, değirmen, odunluk; Bab-ı Kal'a Mahallesinde Şeyh Asrun Türbesi yanında ev, eskiden beri Nışk hamamı adıyla bilinen hamam; Şam'da yaptırdığı bir hamam, 10 dükkân; Cevz Nehri üzerinde un-zeytin ve bakla öğüten üç taşlı değirmen; Akka kazasında inşa ettirdiği yeni bir iki katlı 80 odalı han, bir hamam, ekmek fırını, Yakup Köprüsü'nde "vâkıfın" adıyla bilinen bir değirmen, su dolabı,; Manubat Köyü'nde 4 taşlı bir değirmen; Saffa'da Raptiye Vadisi'nde zeytinyağı imalathanesi, Evlâd-ı Mezraa diye bilinen semtte bostan, tarla, değişik meyva ağaçları, üzüm bağı; İnb Kamh Köyünde meyva ağaçları vakıfları ile ilgilidir.

Tezyinatı: K.81 numaralı eserin ilk vakfiyesinin tezyinatı, K. 73 numaralı vakfiye süslemesi ile büyük benzerlik gösterir. Aradaki fark sadece dikdörtgen alan içindeki orta göbeğin yanlarındaki kartuşlardır. K. 81deki kartuşlar yuvarlak, çarkı feleği andırır biçimde olup, ince hatlarla orta göbeğe birleşirler. Taç kısmı hemem hemen aynıdır.

Vakfiye 109. sayfada sona erer.

14 zahriye sayfası bulunan, 11 tuğra bulunan eser, klâsik Türk tezyini el sanatlarının zirveden sonra bir nev'i duraklaması olarak yorumlanabilir. Daha sonraki eserlerde biraz daha kalite ve san'at düşecek ve Lâle Devri ile batı sanatından Türk sanatına buket, ve bazı motifler girerek dejenerasyon başlayacaktır.

Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa'nın bu vakfiyeleri gerçek Türk Sanatı'nı yansıtması ve 14 tezyinatlı zahriye 11 tuğra gibi, süsleme bakımından kendinden önce bu sayıya ulaşmış bir kimse olmaması dolayısıyla, büyük bir rekoru elinde bulundurması açısından önemlidir. (Bildirilerdeki **renkli resimler için bkz.:** s. 1003-1011)